

Positieve ontwikkelingen in en rond het Helderse duingebied

Enige tijd geleden is in dit tijdschrift een beschrijving gegeven van het duingebied bij Den Helder (1). De eigendomssituatie was toen erg versnipperd en elke vorm van beheer ontbrak. Verder bestond er grote onduidelijkheid over evt. maatregelen m.b.t. de wateroverlast aan de binnenduintrand, die was ontstaan nadat de drinkwaterwinning in 1981 was gestaakt.

Inmiddels is in de gemeente Den Helder, door de activiteit van enkele milieugroepen en een geïnteresseerd raadslid, een voor het natuurbehoud gunstig klimaat geschapen.

door COR TEN HAAF

Zo zijn door de gemeente zelf enkele overgangsgebieden aan de binnenduintrand en een nollengebied in beheer genomen. De provincie Noord-Holland stimuleert deze vorm van ecologisch beheer door adviezen en subsidies. In het duingebied zelf wordt gewerkt aan een oplossing waarbij het opheffen van de wateroverlast aan de binnenduintrand niet ten koste gaat van de vochtige valleien. Een voorbeeld van hoe het ook kan.

DE MILIEUGROEPEN

In 1976 werd de Werkgroep Atlas Natuurgebieden Den Helder opgericht. In hetzelfde jaar nog kwam deze groep met een losbladig boekwerk, waarin een kaart was opgenomen van de belangrijkste, ecologisch waardevolle gebieden in de gemeente. Verder was een beschrijvend gedeelte en een aantal inventarisatielijsten toegevoegd. In 1981 verscheen een uitgebreide herdruk (8).

Bij het overhandigen van de "Atlas" aan het gemeentebestuur sprak de Werkgroep de bereidheid uit de gemeente van advies te dienen over beheersaangelegenheden en bestemmingen van natuurgebieden. Dit aanbod werd door de gemeente opgepakt.

In de Werkgroep hebben o.m. zitting: een gemeenteraadslid, vertegenwoordigers van de plantsoendienst en van de afdeling sport, jeugd en recreatie van de gemeente. Hierdoor is de Werkgroep steeds goed op de hoogte van actuele zaken in de natuurterreinen. Ook de Werkgroep Vrijwillig Landschapsbeheer Den Helder (W.V.L.) is in de Werkgroep Atlas vertegenwoordigd. De W.V.L.

zorgt voor de praktische uitvoering van ideeën die in de Werkgroep Atlas naar voren komen. Zij is de laatste jaren uitgegroeid tot een goed funktionerend apparaat en beschikt over een eigen onderkomen en een aantal machines, w.o. een vier- en een tweewielige trekker. In het kader van de regeling "Werkverruimende Maatregel" konden vorig jaar bo-

Natuurtechnische milieubouw in het Refugium. Op de achtergrond de sportvelden en daarachter de Grafelijkheidsduinen.

C. ten Haaf

vendien vier mensen full-time ingezet worden in het natuur- en landschapsbeheer in de gemeente.

HET DUINGEBIED

Toen in 1981 de winning van drinkwater in de Helderse duinen

werd gestaakt, veranderde de grondwaterstroming van dit gebied sterk. Het meest opvallende fenomeen was de sterke stijging van de grondwaterstand. Binnen het duingebied kwamen hierdoor grote oppervlakten onder water te staan. Een zaak die menig natuurbeschermers vreugdevol stemde. Er bleken nieuwe kansen voor de terugkeer van een rijk en gevarieerd vochtig duinvalleimilieu. Dit milieutype is de afgelopen tachtig jaar sterk achteruitgegaan. Van de rijke plantengroei met o.a. Parnassia, Slanke duingentiaan, Ronde zonnedaauw, Waterdrieblad, Kruipende waterweegbree, Moeraskartelblad en zeven soorten orchideeën, die Hoek en Redeke in 1901 (3) voor het gebied beschreven, was door de waterwinning weinig overgebleven.

Er was echter ook een schaduw-

zijde aan de grondwaterstijging.

Cor ten Haaf heeft samen met Theo Bakker een adviesbureau. Zij maakten beheersplannen voor een aantal terreinen bij Den Helder. Ook is Cor lid van de Werkgroep Duin en Kust.

Kelders en kruipruimten van woningen aan de binnenduintrand kwamen onder water te staan, sportvelden werden onbespeelbaar en naaldbomen in de Donkere Duinen stierven af. In eerste instantie werd de oplossing van deze wateroverlast gevonden door het weer in gebruik nemen van een aantal winputten. Het opgepompte water werd niet voor consumptiedoeleinden gebruikt, maar regelrecht op de Huisduinerpolder geloosd. Deze oplossing heeft als groot nadeel dat de grondwaterstand in de duinen sterk wordt beïnvloed.

Andere voor het natuurbeheer weinig aantrekkelijke zaken waren het versnipperde eigendom van het duingebied en het ontbreken van elke vorm van beheer. Het terrein werd vooral gekenmerkt door een wirwar van afscheidingshekken, een geschutstopstelling van Defensie en een groot aantal bunkerrestanten. Het ontbreken van beheer heeft vooral in het centrale valleigedeelte tot een vergaande verruiging geleid. Overleg tussen verschillende eigenaren, in gang gezet door de Werkgroep Atlas en de gemeente, leidde tot de bereidheid het beheer van het hele duingebied over te dragen aan een natuurbeschermingsorganisatie.

STAATSBOSBEHEER

Het Staatsbosbeheer (SBB) was bereid het beheer op zich te nemen. Zhet heeft in de zomer van 1985 opdracht gegeven tot een hydrologisch onderzoek in het Helderse duingebied, waarin zou worden aangegeven welke maatregelen gewenst zijn om de wateroverlast aan de binnenduintrand te beperken, op een zodanige wijze dat de natuurwaarden binnen het duingebied zo goed mogelijk tot hun recht zouden komen. Dit onderzoek is inmiddels voltooid (6).

De voorgestelde maatregelen zijn erop gericht de wateroverlast aan te pakken op de plaats waar deze optreedt, waardoor de grondwaterstand in de duinen zelf zoveel mogelijk wordt ontzien. Hierdoor zal in het duingebied een situatie ontstaan waarbij alle vochtclassen, van open water, via nat, vochtig en matig vochtig, goed vertegenwoordigd zijn.

Er wordt aangeraden het naaldbos in de Donkere Duinen om te vormen tot een vochtig loofbos. Deze mogelijkheid wordt door de gemeente en SBB nader bezien. Twee studenten van de Universiteit van Amsterdam hebben een vegetatie-onderzoek in de Grafe-

lijkheidsduinen afgerond (4) en door SBB zal in de nabije toekomst een beheersplan gemaakt worden.

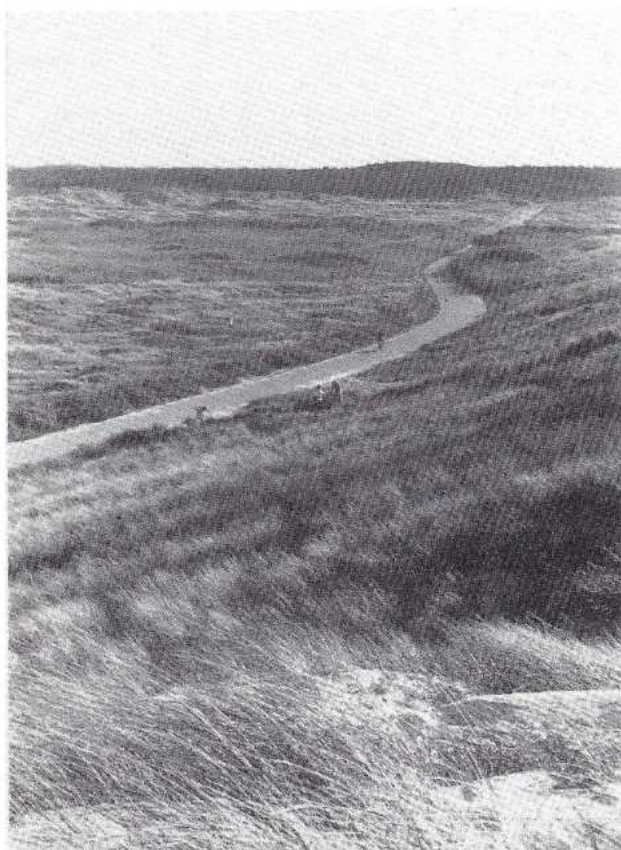
Inmiddels is W.V.L. al druk bezig met het aanbrengen van verbeteringen in het terrein. Een aantal bunkers is gesloopt, overbodige hekken zijn weggehaald en enkele verruigde valleitjes worden nu gemaaid. Ook de 300 m lange geschutstopstelling is verwijderd. Door een geringe maaiveldverlaging en het aanbrengen van microreliëf zal hier een goed milieu voor pioniersoorten van het vochtige duinvalleimilieu worden gecreëerd.

HET REFUGIUM

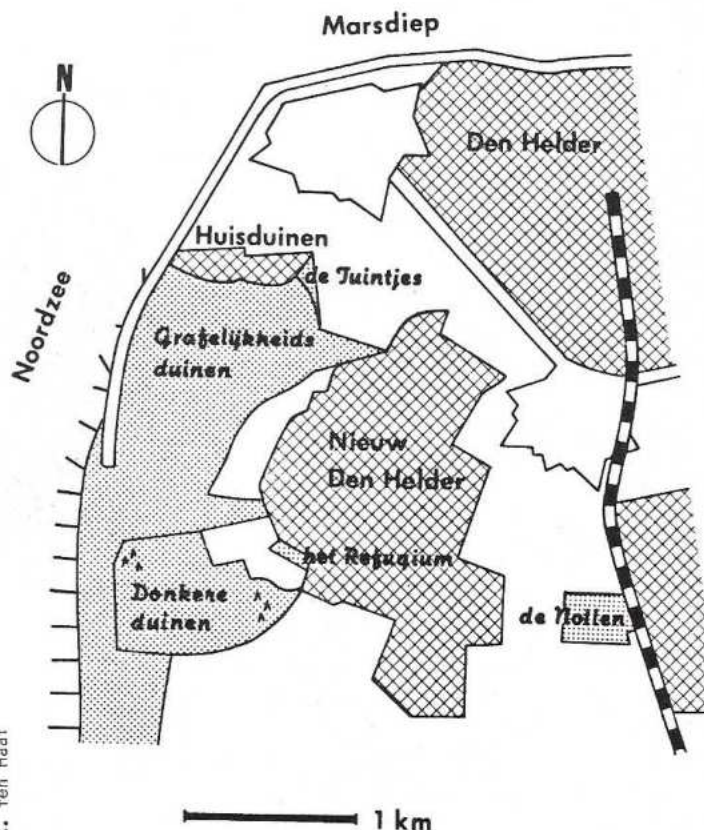
Dit 1½ ha grote terrein ligt op de overgang van de Donkere Duinen naar wat eens de polder Het Algarner Buiteland was. Momenteel wordt deze polder geheel in beslag genomen door de bebouwing van Nieuw Den Helder. In het begin van deze eeuw was het Refugium een reliëfrijk schraal binnenduingrasland, waar voedselarm duindrangwater in de richting van de polder afstroomde. Hoek en Redeke noemen voor dit terrein o.a. Parnassia, Geelhartje, Tormentil,

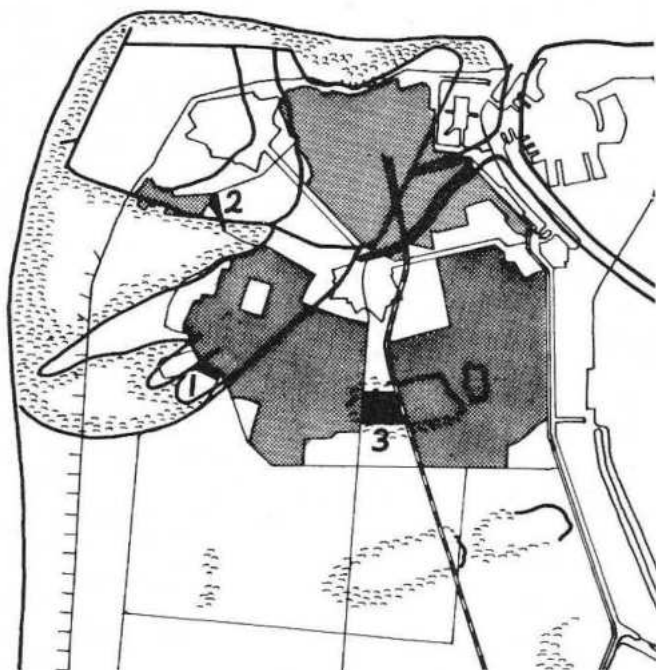
De Grafelijkheidsduinen, de centrale vallei en op de achtergrond de Donkere Duinen.

Overzichtskaart

C. ten Haaf

Figuur 2. Het voormalige eiland Huisduinen (omstreeks 1600) geprojecteerd over de huidige situatie. 1: Het Refugium, 2: De Tuintjes, 3: De Nollen

Dophei, Noordse ogentroost, Rijsbes, Ondergedoken moerasscherm, Heelbladjes en Slanke duingentiaan (3).

Sindsdien is er veel veranderd. Het terrein is geëgaliseerd, begreppeld en bemest. Tussen de duinen en het Refugium werden een camping en sportvelden aangelegd en het terrein zelf was tijdelijk in gebruik als midgetgolfbaan. Rondom het gebied werden sloten gegraven, waarop de kleedkamer van de sportvelden en een overstort van een eendenvijver hun water loosten. Door de kunstmatige waterpeilbeheersing rond de sportvelden veranderden ook de grondwaterfluctuaties in en rond het Refugium. Begrijpelijkerwijs verdwenen alle bovengenoemde plantensoorten.

De doelstelling van het beheersplan is gericht op het ontwikkelen van een zo gevarieerd mogelijke levensgemeenschap, gebonden aan open water met afstromend oligotroof tot mesotroof duinwater en een gradiëntrijk, schraal grasland op kalkarme duingrond. Er is voorgesteld beide lozingspunten, die een duidelijk meetbare eutrofiërende invloed hebben op de waterkwaliteit, aan te sluiten op het riool. De onnatuurlijke fluctuaties kunnen worden beperkt door het plaatsen van een aantal stuwtjes in de sloten aan de rand van de sportvelden. Door een goede keuze van de ligging en hoogte van deze

stuwtjes kan tevens de stromingsrichting van het duindrangwater weer in ere hersteld worden.

Verder is voorgesteld de voedselrijke humuslaag over een groot oppervlak te verwijderen en daarna microreliëf aan te brengen. Ook zijn drinkputten en een flauw oplopende oeverzone in het plan opgenomen. De plaats van de oeverzone t.o.v. de slootpeilen is zo gekozen dat een zeer geleidelijke overgang tussen nat en droog ontstaat (zie fig. 3).

Een aantal van de voorgestelde beheersmaatregelen is inmiddels uitgevoerd. Als beheersvorm is gekozen voor extensieve begrazing met rundvee.

DE TUINTJES

Het 1,8 ha grote terrein de Tuintjes ligt ingeklemd tussen de Grafelijkheidsduinen en de voormalige zanderijvaart, de Molensloot. Ondiep in de ondergrond is een kleilaag aanwezig, waarover grote hoeveelheden duindrangwater afstromen in de richting van de Molensloot. In een smalle rand langs de Molensloot heeft zich een dunne veenlaag op deze klei gevormd.

Lange tijd waren er in het terrein volkstuinten gevestigd; aarden wallen en voedselrijke plekken in de bodem herinneren hier nog aan. Na het verdwijnen van de volkstuinten in de zeventiger jaren heeft het terrein een

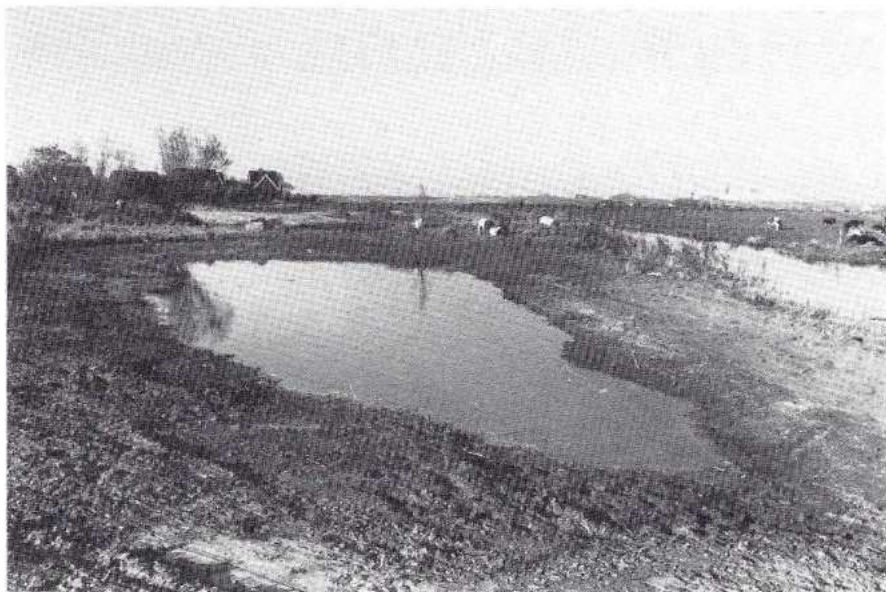

Figuur 4. Het tegenwoordige Nollengebied met daarnaast geprojecteerd de afgegraven delen van de schoten.

aantal jaren braak gelegen. In deze tijd werd er legaal en illegaal vuil gestort. De veenlaag langs de Molensloot werd voor een groot deel opgehoogd met afval van het nabij gelegen kerkhof. Ondanks al deze versturende invloeden wisten plantensoorten als Waterdrieblad en Rietorchis zich in een klein aantal te handhaven. Dit is zeer waarschijnlijk te danken aan de uitspoelende werking van het duindrangwater. Het grootste deel van de Tuintjes was echter begroeid met soorten van storingsmilieus, vochtige bemeste graslanden en voedselrijke ruigten.

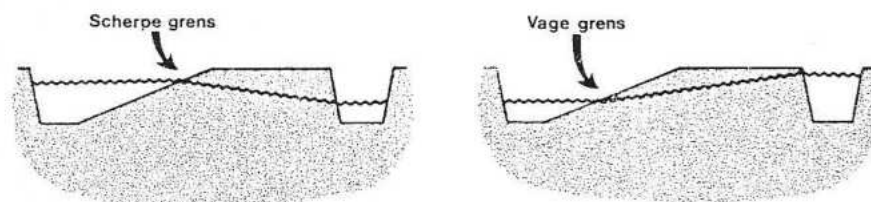
In 1982 heeft W.V.L. het beheer van het terrein ter hand genomen. Een deel van het afval werd verwijderd en de ruigte werd gemaaid en afgevoerd. Sinds 1984 wordt er jongvee ingeschaard.

In 1985 verscheen het beheersplan, waarin o.m. wordt voorgesteld de voedselrijkste delen af te graven, een drinkput te creëren en de opgebrachte laag tuinafval van het kerkhof af te plagen. De kleilaag wordt hierbij overal intact gelaten. Verder wordt voorgesteld op enkele plaatsen voedselarm zand aan te brengen, in een zeer flauw talud uitgewid over de voedselrijke ondergrond. Hierdoor ontstaan gradiënten, waarop een gevarieerde vegetatieontwikkeling mogelijk is. Als beheersvorm is ook hier gekozen voor extensieve be-

De Tuintjes.

C. ten Haaf

Figuur 3. De grondwaterstand ten opzichte van de afgraving bij verschillende slootpeilen.

grazing met rundvee.

DE NOLLEN

Het ca. 15 ha grote Nollenterrein is een restant van het vermoedelijk in de middeleeuwen ontstane eilandje de Schoten. In deze periode van grote verstuingen ontstonden tientallen van dergelijke eilandjes op de strandvlakte die in de luwte van de grotere eilanden Huisduinen en Callants-oog lag. Bijna altijd waren het min of meer sikkelvormige duincomplexen, met de ronde kant naar de overheersende windrichting gekeerd, vergelijkbaar met de eilandjes Griend en Rottumeroog. Na de vorming van de Kop van Noord-Holland kwamen alle eilandjes binnendijks te liggen en sindsdien worden ze aangeduid als "nollen". In de afgelopen honderd jaar zijn de meeste van deze nollenterreinen afgegraven. De Nollen bij Den Helder zijn het gaafste restant. Het centrale gedeelte van het gebied is nog geheel intact, inclusief de gradiënten naar het lager gelegen voormalige kweldergebied. Vooral de gradiënt naar de zuidwestzijde is zeer geleidelijk en gaaf. Alleen de pun-

ten van de sikkels zijn in het verleden afgegraven (zie fig. 4).

Sinds een aantal jaren is een groep kunstenaars actief in het gebied. Zij hebben zich verenigd in een stichting die zich ten doel heeft gesteld in het terrein kunstzinnige projecten te realiseren, die een synthese zijn tussen cultuur en natuur. Inmiddels is een bunker omgevormd tot een schilderachtig project. Ook bij volgende op te richten kunstwer-

ken zal vooral worden uitgegaan van bestaande bunkers. In het beheersplan, dat momenteel in ontwikkeling is, zal ook worden uitgegaan van dit multifunctionele karakter van het terrein.

NOTA ECOLOGISCH BEHEER

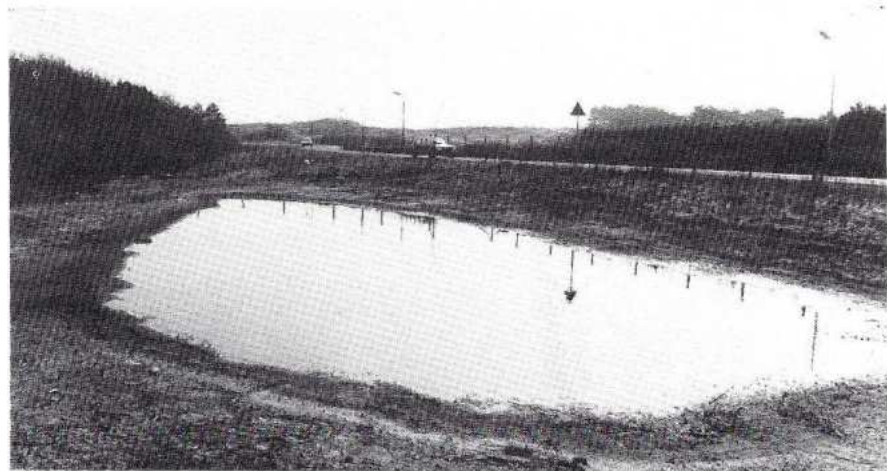
Bovenstaande projecten zijn mede mogelijk gemaakt middels adviezen en subsidies van de Provincie Noord-Holland, in het kader van de Nota Ecologisch Beheer. De Provincie beoogt met deze nota het beheer van kenmerkende landschapselementen in Noord-Holland door gemeenten, waterschappen, recreatieschappen en particulieren te stimuleren. Het gaat hierbij vooral om gebieden buiten de reservaatfeer, zoals dijken, sloten, bosjes, rietlanden, graslanden en overhoeken.

Nadere inlichtingen over deze nota zijn te verkrijgen bij de medewerker ecologisch beheer van de Provinciale Planologische Dienst van Noord-Holland, de heer H.E. van der Lans, postbus 4078, 2003 EB Haarlem (tel. 023-306262).

LITERATUUR

1. TH. BAAS & R. DE WIT, 1982. De duinen van Den Helder. Duin 5(4): 11-18.
2. A.R. BOON, 1984. Concept beheersplan Refugium. Stagerapport Groningen.
3. J. HOEK & H.C. REDEKE, 1901. Flora van Helder. Den Helder.
4. L. VAN 'T HOF & P. VAN OEFFELT, 1986. Concept verslag vegetatiekundig onderzoek Grafelijkheidsduinen. GU Amsterdam.
5. TEN HAAFF EN BAKKER - HYDROLOGISCH EN ECOLOGISCH ADVIESBUREAU, 1985. Beheersplan Tuintjes, Refugium, Kwekerij. Alkmaar.
6. ---, 1986. Pompen en verzuipen, wateroverlast rond de Helderse duinen. Alkmaar.
7. ---, 1986. Concept beheersplan de Nollen. Alkmaar.
8. J.K. DE SCHENDELAAR et al., 1981. Atlas van de natuurgebieden in de gemeente Den Helder. Den Helder.

Natuurtechnische milieubouw van een kwelplasje in de Tuintjes.

C. ten Haaf